

Het Vredenburg in de jaren vijftig en zijn aantrekkingskracht voor jaarbeursgangers

Het Vredenburg was in de jaren vijftig onderwerp van stedenbouwkundige studies en discussies. De Jaarbeurs wilde uitbreiden, de gemeente wilde een aantrekkelijk plein voor Utrechters én jaarbeursklanten. Ze vroeg architect J.J.P. Oud een plan te maken voor het plein en als supervisor op te treden voor alle nieuwbouwplannen. Een daarvan betrof Hotel-café-restaurant „Smits”, bij de opening door burgemeester De Ranitz geroemd als exemplarisch voor de aantrekkingskracht van Utrecht en voor een mooi Vredenburg.

De Jaarbeurs was sinds zijn oprichting in 1916 een belangrijke partij in de stad en één waar Utrecht graag van profiteerde vanwege de grote aantallen bezoekers. De eerste beurs in 1917 maakte gebruik van paviljoens op verschillende plekken in de stad. Op het Vredenburg dienden de bestaande fruithal en de graanbeurs als tijdelijke beurshal en er kwam een houten secretariaats- (of administratie-) gebouw. Al in 1918 liet de Jaarbeurs door zijn architect de Bie Leuveling Tjeenk een toekomstplan uittekenen waarin het Vredenburg aan twee zijden afgesloten werd door hoge gebouwen. Het eerste vaste jaarbeursgebouw werd in 1920 gebouwd op de plek van de in 1919 gesloopte fruithal.¹

De gemeente omarmde het succes van de Jaarbeurs, maar voorzag terecht dat de beursgebouwen een dominante invloed zou hebben op het stadsplein. Daarom vroeg men in 1920 adviseur H.P. Berlage om een stedenbouwkundig plan voor het plein te maken waar de toekomstige uitbrei-

dingen in zouden passen.² De snelle uitbreiding van de Jaarbeurs naar drie vaste gebouwen tussen 1920 en 1938 zorgde er echter voor dat het ontwerp van Berlage nauwelijks werd gevolgd.

Ambitieuze plannen

Na de Tweede Wereldoorlog was de Utrechtse Jaarbeurs in het voorjaar van 1946 de eerste Europese beurs die weer functioneerde. Het aan-

Vredenburg met Jaarbeursgebouwen eind jaren 40.

□ ANSICHT GEBR. SIMONS | HET UTRECHTS ARCHIEF, COLLECTIE BEELDMATERIAAL

Wat resteerde van Hotel-café-restaurant Central na het bombardement op 13 oktober 1944.

□ HET UTRECHTS ARCHIEF, COLLECTIE BEELDMATERIAAL

tal bezoekers verbrak meteen alle records. De Jaarbeurs wenste nationaal én internationaal de belangrijkste beurs van Noordwest-Europa te worden. Een ambitie die veel ruimte in de stad zou vragen. Gelukkig kwam in 1946 een extra terrein beschikbaar aan de Croeselaan, maar de Jaarbeurs maakte tevens plannen voor een

vierde beursgebouw en een groot secretariaatsgebouw op het Vredenburg. De gemeente wenste dat het 'voornaamste stadsplein' meer zou zijn dan alleen een Jaarbeursplein en schakelde opnieuw een gezaghebbend architect in. Op 1 september 1949 stemde de gemeenteraad in met de voordracht van J.J.P. Oud. Hij kreeg opdracht een globaal ontwerp maken voor de inrichting van het Vredenburg en hij kreeg de supervisie over alle bouwplannen.³

Jaarbeursbezoekers op het Vredenburg, eerste helft jaren 50.

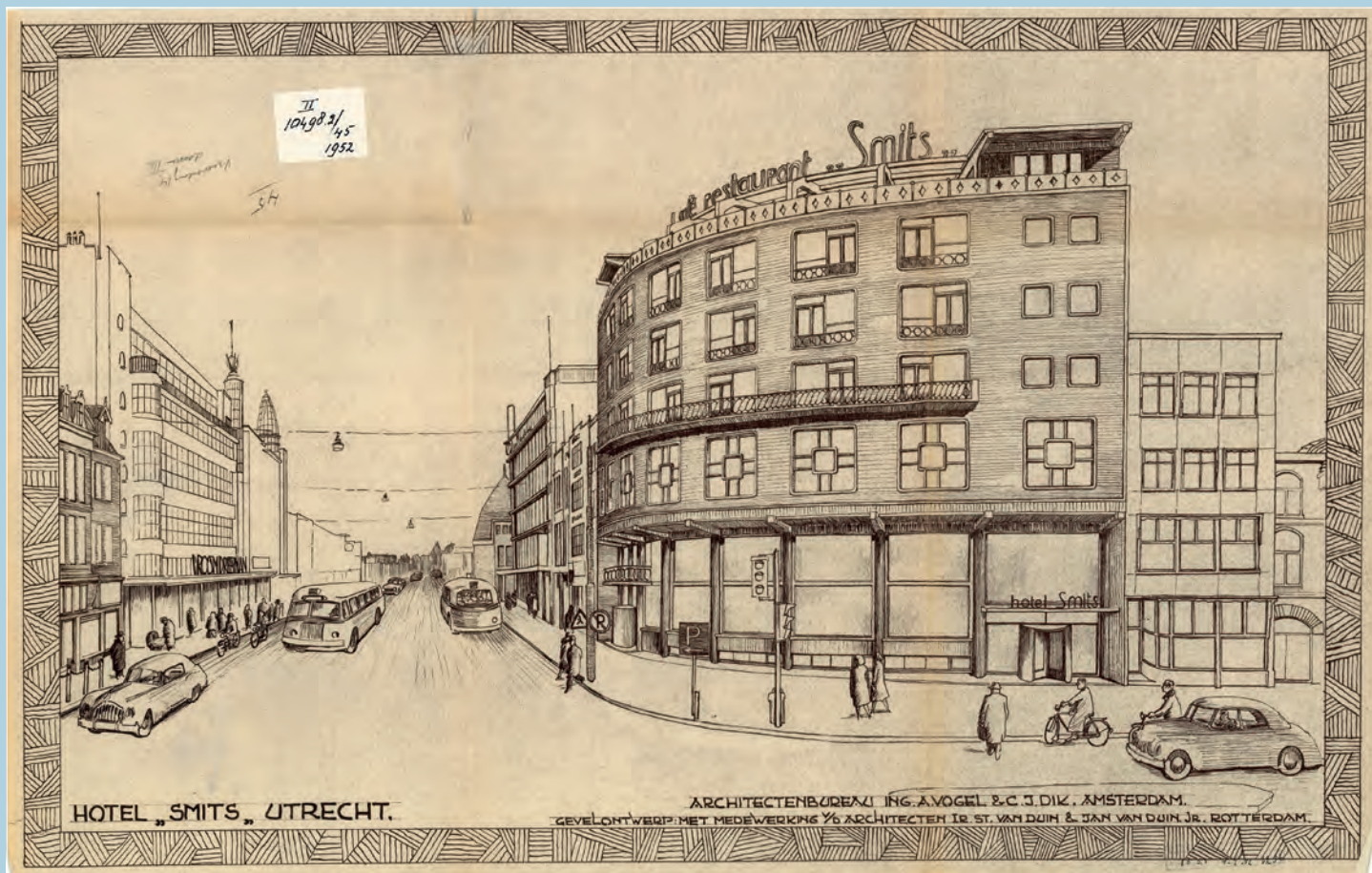
□ FOTO L.H. HOFLAND | HET UTRECHTS ARCHIEF, COLLECTIE BEELDMATERIAAL

De gemeente was op zich niet tégen de uitbreidingsplannen van de Jaarbeurs. Integendeel: de hele stad - en zeker de middenstand - profiteerde van de (inter)nationale bezoekersstroom. Het was wel een uitdaging om de mensen ook na hun beursbezoek vast te houden in de stad, 'ondanks de grote concurrentie van het westen' (lees: Amsterdam). Daarom waren aantrekkelijke horeca, moderne uitgaansgelegenheden en goede hotels zeer welkom. Zoals Hotel-café-restaurant „Smits”.

Van Stationsplein naar Vredenburg

Albertus Antonius Smits had in 1942 Hotel Central aan het Stationsplein in Utrecht gekocht. Zijn vader - ook Albertus Antonius genaamd - was in 1919 begonnen met een restaurant aan het stationsplein in Amsterdam. Sindsdien hadden vader en zoon Smits het aantal restaurants flink uitgebreid. In Utrecht sloeg op 13 oktober 1944 het noodlot echter toe toen geallieerde vliegers een munitietrein bombardeerden die bij Utrecht Centraal stond. De directe omgeving liep daarbij flinke schade op en Hotel Central (hoek Stationsplein en Stationsstraat) werd geheel verwoest.

Eind 1944 had Smits jr. al een eerste schets voor herbouw gereed en in 1948 kwam hij met een nieuw plan voor een groter hotel-restaurant. De gemeente had echter bij het Ministerie van Wederopbouw een plan ingediend voor een nieuw stationsplein met veel ruimte voor het auto-, bus- en taxiverkeer. De bestaande rooi-lijn van het plein zou op sommige

plekken tot wel 50 meter teruggelegd worden en het nog te bouwen Hotel Central stond dan in de weg. Na fikse onderhandelingen vonden gemeente en eigenaar elkaar in een uitruil van grond.⁴ Smits kreeg tegen een bijbetaling van f100.000,- een nog onbebouwd perceel op de hoek

van het Vredenburg en de Lange Viestraat. Dit braakliggende terrein was het gevolg van de verbreding van de Lange Viestraat in de jaren dertig, maar had door het uitbreken van de oorlog nog geen invulling gekregen. Er stonden sindsdien tijdelijk een poffertjeskraam en een hulpgebouwtje

Gevelontwerp 1952 Hotel „Smits” door A. Vogel en C.J. Dik met aanpassingen door de Rotterdamse architecten St. van Duin en J. van Duin jr.

□ HET UTRECHTS ARCHIEF, COLLECTIE BOUWTEKENINGEN

Tijdelijke bebouwing hoek Vredenburg / Lange Viestraat in 1943.

□ HET UTRECHTS ARCHIEF, COLLECTIE BEELDMATERIAAL

van het VVV.⁵ Maar nu zou Smits de prominente hoek gaan invullen met een modern hotel met 45 kamers en 80 bedden. Burgemeester De Ranitz zette op 21 augustus 1952 de eerste schep in de grond en 'brak een lans voor alles wat tot vergroting van het vertier en de levendigheid van de stad zou bijdragen'.⁶ Naast de hotel-functie zouden er vergaderzalen komen en een café-restaurant.

Het ontwerp voor het hotel werd gemaakt door de architect A. Vogel die ook het plan uit 1948 voor de herbouw aan het Stationsplein had ontworpen. Ditmaal werkte hij samen met architect N.C.J. Dik. Zoals afgesproken zou het plan beoordeeld worden binnen de stedenbouwkundige kaders die door Oud voor het Vredenburg waren opgesteld. Ook mocht Oud bepalen of hij de gekozen architect goed genoeg vond voor deze locatie. Het moest 'artistiek, architectonisch en esthetisch verant-

Restaurant Hotel „Smits” in de jaren 60.

□ HET UTRECHTS ARCHIEF, COLLECTIE BEELDMATERIAAL

Jaarbeursamusement in de komende dagen

JAARBEURS RESTAURANT, van 16 uur af, cabaret, The Steenbacks, Christian Dancers, dansmuziek door Freddy Hull.
e Black Horse Bar, Drieharingstraat 1, Eef Mulder, pianist-entertainer.

Bloem's wijnproefkelder onder het stadhuis, vanaf 15 uur, zondag niet. Ensemble Paul Engel.

Restaurant Cambridge Vreeburg, Johnny Reynolds, piano en Yves Hersing, viool.

Cabaret Extase, Vreeburg 2, tot 3 uur, De Wama's, de Emoka's, Les Cora's, Ilo Fay, Idaho, Duo Black and White, kwartet John Krispijn, ork. les trovadores Tropicales.

Dietse Taveerne-bar, Oudkerkhof 29, ork. Jan Pieters met zang van Ann Burton, Jamaicaanse negerzangeres Francisca Francis.

Cabaret Caramella, L. Elisabethstraat 29, ork. Black and White o.l.v. Hans Bersma met zang van Alice Murts, Feadora, ballet, Delina, stripteasdanseres, Rosto, jongleur, Anita Jemin, danse exotique.

Limburgia cabaret, L. Elisabethstraat 21, Filmorkest Nora Quintet, Blanco sisters, Spaanse dans, Maud und Tony, dans, Liné Nery, acrobatiek, Luana Valente, dans.

Musica, Loef Berchmakerstraat 4, Bert Belder aan de vleugel.

Hotel Noord-Brabant, Vreeburg 3, Zigeunerorkest Fata Mirando, Mieke Telkamp, Willy Alberti, Daan Hooikaas, Duo v. Ingehoven-Remmelts en Beta Barkos.

Hotel des Pays Bas, Janskerkhof 10, vanaf 17 uur, beh. maandag, aan de vleugel Bram van Brakel.

Ruteck's Lunchroom, Potterstraat 2, orkest v. Erwin Steinbacher met zang van Marion Molander, negerzanger Kosto Killyroy.

Hotel Smits, Vredenburg, aan de vleugel H. Visser.

Huize Poll, De Bilt, dancing.

Hotel-Restaurant 't Kerekebosch, Arnh. Bovenweg 31, Zeist, aan de vleugel Henk Knoppers.

Restaurant De Hoefslag, Huis ter Heide, Peter Kellenbach aan de vleugel, dagelijks behalve maandag, vanaf 19 uur.

Aankondiging amusement tijdens de najaarsbeurs Utrechts Nieuwsblad 31 augustus 1957.

□ HET UTRECHTS ARCHIEF, COLLECTIE KRANTEN

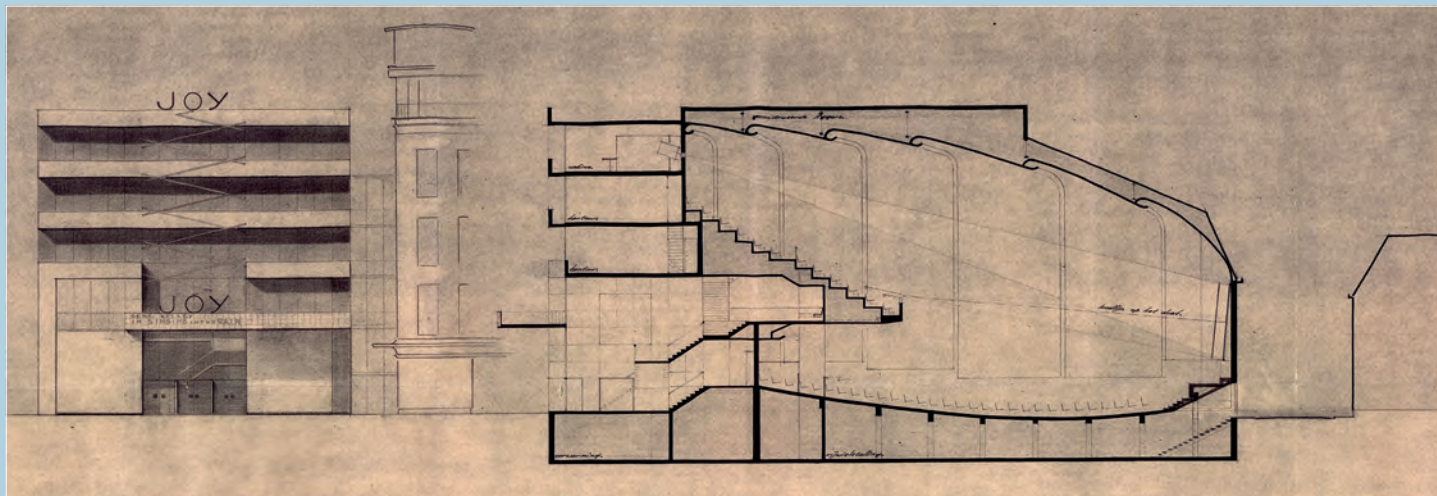
woord' worden.⁷ Blijkbaar kon het ontwerp van Vogel en Dik de supervisor niet helemaal bekoren want op diens advies werd het Rotterdamse architectenbureau St. van Duin en J. van Duin jr. ingeschakeld om de gevels te 'verbeteren'. Vogel en Dik mochten zich vooral richten op de plattegronden en de aankleding van het hotel-café-restaurant en restaurant.

Een typisch behaag-gezellige sfeer

Gelukkig voor Vogel en Dik werd de inrichting van het hotel als zeer belangrijk geacht, want hier moest een voor Utrecht 'uiterst modern en comfortabel hotel' verrijzen. Het *Utrechts Nieuwsblad* volgde de bouw op de voet. Zo konden de Utrechters lezen dat elke kamer telefoon en radio kreeg en in de nabije toekomst ook een televisie. 'Iedere verdieping heeft niet alleen haar eigen keuken, maar (nieuw snufje) een eigen brievenbus. Voor de dames-gasten komen er sierlijke kaptafels met veel licht er omheen. Kortom: Alle moderne hulpmiddelen zijn aangewend om het de huurder van een kamer zo gerieflijk mogelijk te maken'.⁸

Ook was er een luchtverversingssysteem per kamer en dubbele muren voor de privacy. Er werd veel aandacht besteed aan efficiency die de hotelgast ten goede kwam. Zo hadden de verdiepingen een eigen kleur, zodat de juiste verdieping gemakkelijk te vinden was. Tevens was er per verdieping een keuken voor een snelle roomservice en de genoemde brievenbus voor de post, die via een buizensysteem op de begane grond werd verzameld. Net zo belangrijk waren de andere functies, zoals een aantal vergaderzalen en op de gehele begane grond horeca. De horeca was een belangrijke trekpleister en werd ambitieus opgezet met een groot café met dubbele verdiepinghoogte en een entresol waar het restaurant gesitueerd werd. De hoofdentree zat aan de Vredenburgzijde en dus tegenover de Jaarbeurs, maar er was ook een entree aan de Lange Viesstraat waar een moderne epressobar en een buffet waren.

Zowel het hotel als het restaurant kreeg een interieur met moderne

Ontwerp megabioscoop JOY door Gerrit Rietveld, ca. 1955.

□ HET UTRECHTS ARCHIEF, COLLECTIE BOUWTEKENINGEN

kleuren, maar ook veel indirect licht, zodat overal de zo gewenste 'typisch behaag-gezellige sfeer' zou ontstaan. Voor de bedrijfsvoering van het hotel en café-restaurant kwamen er grote wijn- en frisdrankkelders, kleedruimten voor het personeel en op het dak een woning voor de gerant. Op dit dak zou volgens een krantenbericht in de zomermaanden een dakterras geëxploiteerd worden met een 'werkelijk zeldzaam panorama op de Domstad'.⁹ In januari 1954 kreeg de nog jonge kunstenaar Jan Wolters opdracht om een plaquette te maken van Smits senior en junior.¹⁰ Zijn bronzen plaquette werd op 15 maart 1954 onthuld en op 16 maart werd Hotel-café-restaurant „Smits” officieel geopend.¹¹ Met de opening in 1954 had Utrecht er een modern hotel én een goed restaurant met een Franse keuken bij. Ook de espressobar bleek een groot succes, een kopje koffie kostte er ƒ0,21 en dat was blijkbaar een goede extra inkomstenbron.¹² De jaarbeursklanten en andere gasten konden komen!

Jaarbeurs-amusement

Vanaf de allereerste beurs werd er door de gehele stad voor amusement gezorgd niet alleen om de vele bezoekers een extra attractie te bezorgen maar ook als mooie bron van inkomsten. Zo was er in de jaren vijftig tijdens de voor- en najaarbeurs ook aan het Vredenburg en de directe omgeving van Lange Elisabethstraat, Steenweg en Drieharingstraat een keur aan vermaak. Naast Hotel-café-restaurant „Smits” deden cabaret-

dancing Old Dutch en de Gaieté-bar hier aan mee, evenals bar-cabaret Extase, café-restaurant Cambridge, café-restaurant Noord-Brabant, de Black Horsebar en vanzelfsprekend ook het Jaarbeursrestaurant.

Het leek er even op dat het Vredenburg hét uitgaanscentrum van de stad zou worden, toen in korte tijd ook twee bioscoopexploitanten zich meldden bij supervisor J.J.P. Oud. Er waren al twee bioscopen rondom het Vredenburg: bioscoop Vredenburg, in de jaren dertig verbouwd door Gerrit Rietveld en bioscoop Palace (gebouwd in 1914). Deze laatste was in 1939 overgenomen door exploitant Wolff. Wolff verzocht begin jaren vijftig aan de gemeente of hij nog een bioscoopzaal kon bouwen, nu direct aan het Vredenburgplein. Hij wendde zich vervolgens tot supervisor Oud met het plan een zaal te openen in één van de Jaarbeursgebouwen. Er dook bijna tegelijkertijd een tweede exploitant op (niet met naam genoemd) die lunchroom De Scheve Toren (Vredenburg 20) had opgekocht, evenals de buurpanden Radio-actief (radio Schuurman) en schoenenmagazijn Bervoets en hier na sloop een groot bioscooptheater wilde openen met 849 zitplaatsen en winkels en kantoren. Deze nieuwe megabioscoop (JOY) was ontworpen door Rietveld en in 1955 van een akkoord voorzien door Oud.¹³ Beide bioscopen zouden er echter niet komen, waarschijnlijk omdat de gemeente vier bioscopen aan het Vredenburg teveel van het goede vond. Wolff koos eieren voor zijn

geld en bouwde in 1956 een extra zaal naast zijn bioscoop Camera aan de Oudegracht, Studio genaamd.

In plaats van nieuwe uitgaansgelegenheden vestigenden zich in de tweede helft van de jaren vijftig de ene na de andere kledingwinkel aan het Vredenburg, zoals Lampe en Manly en in 1960 maakte ook café-restaurant Cambridge plaats voor een 'sportzaak uit Rotterdam'.¹⁴ Ondanks de beursgangers vonden kledingzaken blijkbaar makkelijker hun weg naar het Vredenburg dan nieuwe horeca en amusement. Maar de tijden waren ook aan het veranderen: eigenaar Smits klaagde dat jongeren er een geheel andere vorm van uitgaan op nahielden en dat de traditionele uitgaansgelegenheden er onder leden. Het *Utrechts Nieuwsblad* constateerde begin jaren zestig dat Utrecht in Jaarbeurstijd 'na vijven minder te bieden heeft' en dat zakenlieden de stad weer met bekwame spoed verlieten om zich te vermaken 'in de Amsterdamse amusementswereld'.¹⁵

Een mooi bedrijf

Het Vredenburg kreeg uiteindelijk niet de invulling die Oud voor ogen had. Zijn plannen voor de Jaarbeurs en voor het plein kregen kritiek van diverse kanten. Hij gaf zijn opdracht in 1961 terug en het plein werd vervolgens door de Dienst Openbare Werken ingericht als parkeerterrein.¹⁶ De Jaarbeurs zou in 1962 nog

Vredenburg met geparkeerde auto's en lichtreclame ca 1965.

□ HET UTRECHTS ARCHIEF, COLLECTIE BEELDMATERIAAL

wel een nieuw administratiegebouw openen, ontworpen door architect Piet Elling. Maar men dacht toen al na over vertrek van het Vredenburg en concentratie aan de Croeselaan.

En Hotel-café-restaurant „Smits”? Eigenaar Smits zag zich genoodzaakt om de espressobar te sluiten, hoewel zijn bar Caveau nog jarenlang populair bleef als uitgaansgelegenheid. In 1973 zou het café-restaurant-gedeelte verhuurd worden aan de herenmodezaak HJ, maar het hotel bleef. Bij een jubileum in 1979 met gasten als Anton Geesink en Wina Born, sprak A.A. Smits - voorheen jr maar nu sr geworden - trots: 'Het is nooit een probleem hotel geweest en altijd erg in trek. [...] Het blijft een mooi bedrijf. Ook internationaal.'¹⁷ Tegenwoordig is Hotel „Smits” onderdeel van de Apollo-hotels. Op het dak staan echter nog trots de letters Hotel-café-restaurant „Smits”.

Noten

- 1 De graanbeurs zou in 1928 sneuvelen voor het tweede vaste jaarbeursgebouw.
- 2 H.P. Berlage werd in 1918 ingehuurd als adviseur voor de gemeente. Hij trok op met het hoofd Stadsontwikkeling N. Holsboer bij het maken van een groot uitbreidingsplan, maar daarnaast werd hij ook ingeschakeld bij kleinere plannen. De betrokkenheid van Berlage bij het Vredenburg wordt genoemd in het B&W-voorstel over de inschakeling van J.J.P.Oud. Het Utrechts Archief, 1007-3, inv.nr. 20489. Vredenburg 1948-1961 aug. 11.
- 3 Oud ontving f20.000,- voor het maken van het plan en f3.000,- per jaar als supervisor. Tevens werd afgesproken dat de Schoonheidscommissie geen rol kreeg bij plannen aan het Vredenburg zolang Oud als supervisor optrad. Voor de inrichting van het plein werkte Oud samen met de architect van de Jaarbeurs. Het Utrechts Archief inv.nr. 20489.
- 4 In eerste instantie bood de gemeente Smits een pand aan in de Stationsstraat, maar dat betekende dat de gemeente een aanzienlijk bedrag aan Smits kwijt was voor onteigening, als schadeloosstelling voor het reeds gemaakte plan en voor de gedorven inkomsten vanwege het uitstel. Vervolgens kwam het perceel op de hoek Vredenburg- Lange Viestraat in beeld, waarvoor Smits een bedrag aan de gemeente diende te betalen vanwege de hogere grondprijs. Terwijl de onderhandelingen nog gevoerd werden, kwam er ook een verzoek binnen van architecte mevr. A. Hulst-Alexander om hier te mogen bouwen. Zij zou uiteindelijk een flat voor 'ongehuwden' bouwen aan de Oudenoord. Het Utrechts Archief, Archief Gemeentebestuur van Utrecht 1813-1969 inv.nr. 20489.
- 5 Het VVV-gebouwtje stond aan de Catharijnekade, maar werd in 1944 door de Duitse weermacht gesloopt in verband met aan te leggen verdedigingswerken. Na enige omzwervingen kwam een noodgebouwtje na de bevrijding op deze plek op het Vredenburg terecht.
- 6 'Burgemeester slecht grondwerker... Met bouw hotel Smits begonnen', in: *Utrechts Nieuwsblad*, 21-08-1952.
- 7 'Aan voltooiing Hotel Smits wordt koortsachtig gewerkt', in: *Utrechts Nieuwsblad* 17-02-1954
- 8 Idem.
- 9 Of dit dakterras ooit gefunctioneerd heeft, is niet bekend.
- 10 Wolkers was net afgestudeerd en had een beurs gekregen om te studeren in het buitenland. In de paar maanden voor zijn vertrek maakte hij dit werk.
- 11 Hoe het contact met Jan Wolkers tot stand is gekomen, werd niet vermeld. Wel dat 'de geestelijke moeder van dit idee' een mevrouw Kruisman was. Zie: 'Plaquette onthuld in hotel Smits', in: *Utrechts Nieuwsblad* 15-03-1954.
- 12 'De Smits- harde 'jongens' in de Horecawereld', in: *Utrechts Nieuwsblad* 17-03-1979.
- 13 Het is niet bekend of Rietveld door Oud als architect was aangeraden. Dit zou hebben gekund, want zij waren goede vrienden sinds de tijd dat beiden actief betrokken raakten bij het tijdschrift *De Stijl*. Het was Rietveld die als lid van de Schoonheidscommissie Oud al betrof bij nieuwplannen aan het Vredenburg nog voordat Oud officieel tot supervisor was benoemd.
- 14 Eigenaar Fagel had Cambridge verkocht en was om de hoek in de Drieharingstraat een bar-bodega begonnen.
- 15 'Nog meer veranderingen in de Utrechtse amusementswereld', in: *Utrechts Nieuwsblad* 8-11-1960.
- 16 Het stedenbouwkundig plan van Oud met onder andere nieuwe bebouwing in hoofdlijnen werd in 1951 wel door de gemeenteraad omarmd, maar kreeg kritiek vanuit de vakwereld en van de bevolking.
- 17 Het hotel is in 2002 verkocht aan Amrath-hotels en is sinds 2008 onderdeel van Apollo-hotels.

Bronnen

Het Utrechts Archief, Archief Gemeentebestuur van Utrecht 1813-1969, inv. nr. 20489. Vredenburg 1948-1961 aug. 11 (planning door J.J.P. Oud, architect). *Utrechts Nieuwsblad* (zie noten)
C. Bosters, *Ontworpen voor de Jaarbeurs. 75 jaar Koninklijke Nederlandse Jaarbeurs* (Utrecht 1991).